

ľudí. V tomto ohľade treba hodnotiť náš doterajší kurz veľmi kriticky. Isteže je citelným nedostatkom, ak prevažná časť vysokých škôl pripravuje iba odborníkov pre zastávanie rutínnej práce. Akže zanedbávame vyslovene teoretické disciplíny, príprava na zastávanie vedeckovýskumnej profesie je skôr výnimkou než pravidlom.

Subjektívnym predpokladom kontaktu so svetovou vedou je u vedeckého pracovníka ovládanie komunikačných prostriedkov, t. j. svetových jazykov. To si vyžaduje väčší dôraz na výučbu svetových jazykov už na školách nižších typov a veľkoryse rozvinutú zahraničnú prax vysokoškolákov. Dôležitým objektívnym činiteľom efektívnych medzinárodných stykov je na druhej strane publikovanie v týchto jazykoch. V oboch smeroch máme až príliš veľa nedostatkov. V tejto súvislosti treba uvítať iniciatívu Predsedníctva Slovenskej akadémie vied, ktorá roku 1965 osobitnými uzneseniami ukladá zabezpečovať hlavné také tituly, ktoré by Vydavateľstvo SAV mohlo vydať v svetových jazykoch alebo v koedícii so zahraničnými nakladateľstvami.

Plánovanie vedeckovýskumnej činnosti treba zameriavať predovšetkým na vytvorenie optimálnych podmienok, ktoré sú stimulujúce na dosiahnutie výsledkov. Správne a vecné plánovanie vyžaduje si analýzu vedeckého potenciálu krajiny a zreteľ na materiálovo-finančné možnosti; zároveň treba prizerať na domáce vedecké tradície, potreby krajiny a zahraničné relácie. Preto je dôležité orientovať sily vedeckých pracovníkov na riešenie otázky priority rozvíjaných disciplín a na vybraný a únosný počet problémov; to znamená, že podstata plánovania a koordinácie vedeckej činnosti spočíva v správnej voľbe smerov teoretických výskumov a vo všestranne uváženom určovaní vedecko-technických a iných konkrétnych problémov. Tu treba pripomenúť, že otázky súvisiace s kultúrnym vývinom národa, teda špecifické alebo tzv. vlastivedné problémy sotva bude v želateľnej miere skúmať niekto, kto je mimo života národa. Vedecko-technická revolúcia bytostne súvisí s rozvojom ľudských schopností a so všeobecným kultúrnym vzostupom. No na vzostupe kultúry veľkým podielom participujú aj vlastivedné odbory. Preto treba venovať primeranú starostlivosť aj špecifickým problémom krajiny, jej vývinovým zvláštnostiam a kultúrnym tradíciám.

VZŤAH VEDY A FILOZOFIE NA STRÁNKACH DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE

ELENA FILOVÁ

Časopis nemeckých marxistických filozofov sa pomerne sústavne zaoberá vzťahom filozofie a iných vied, prírodných aj spoločenských. Tu sa však chceme zmieniť len o určitom relatívne uzavretom okruhu statí, ktoré boli v priebehu 1964. roku publikované ako diskusné príspevky k vystúpeniu prírodovedca Maxa Steenbecka.¹ Ide v nich poväčšine o vzťah filozofie k prírodným vedám. Zaujímavé sú tým, že ich východiskom sú dogmatické deformácie vo vzťahu filozofie a vedy, avšak prevažuje v nich skôr úsilie nájsť správnejšie pozitívne riešenie než kritická analýza deformácií.

Max Steenbeck vystihuje vo svojej stati tie momenty dogmatického postoja filozofov k prírodným vedám, ktoré prírodovedci pociťovali ako cudzie a nanajvýš rušivé, neprimerané. „Väčšina prírodovedcov sa pridŕža zlej filozofie, avšak má určite vypracovanú

¹ Max Steenbeck, *Essay eines Naturwissenschaftlers über Philosophie und Einzelwissenschaften*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie (ďalej DZfPh) 1963, 12, 1472–1488.

mimoriadne dôslednú pracovnú metodiku ... Žiaden prírodovedec nie je ochotný opustiť túto metodiku len preto, že v neskorších článkoch reťaze (ide o reťaz poznávacích postupov, smerujúcich od zmyslových konkrétností k širším, všeobecnejším poznatkom — E. F.) nie je možné rovnakým spôsobom ju uplatňovať.² Isteže filozofia hrá vo všetkých článkoch vedeckého poznania významnú úlohu, zdôrazňuje M. Steenbeck. Avšak napriek tomu nie je nijakou „nadvedou“, ktorá by mala či mala dávať jednotlivým vedám predpisy o ich poznatkoch a metodikách, hoci niektorí filozofi to robili.

Podľa Steenbecka by filozofia mala upozorňovať odborníkov na súvislosti a protirečenia medzi výsledkami ich vlastného výskumu a výsledkami iných odborov, na možnosti ich včlenenia do systému už existujúcich poznatkov a na ťažkosti s tým spojené. Mala by poukazovať na možnosť poznania, jeho dejiny, úspechy a omyly, na jeho dynamiku, nikdy by nemala strácať zo zreteľa konečný cieľ vedeckej práce vôbec. Filozofia by mala človeku pomáhať kovať zbrane, ktoré on potrebuje k zabezpečeniu svojho života.

Medzi prvými reagoval na vystúpenie M. Steenbecka G. Klaus.³ Otázky, ktoré M. Steenbeck postavil, roztriedil do troch skupín: týkajúce sa semantického, syntaktického a pragmatického aspektu vedeckých teórií. Na logickej analýze vyvíjajúcich sa vedeckých teórií demonštruje nevyhnutnosť filozofických zreteľov vo všetkých článkoch odborného vedeckého výskumu. Isteže filozofia nemôže a nesmie byť nadvedou v zmysle mentora, ktorý vnucuje iným vedám svoje kritériá a metódy. No je nadvedou v tom zmysle, že jej poznatky, resp. veľká časť jej poznatkov sa nevzťahuje bezprostredne na samu objektívnu realitu, ale na teórie o objektívnej realite, je teda metajazykom, metateóriou vedy.

V rámci skúmania pragmatického aspektu vedeckých teórií zaoberá sa G. Klaus najmä otázkou straníckosti. Na rozdiel od Steenbecka, ktorý postavil alternatívu „objektívnosť — či straníckosť“, Klaus zdôrazňuje: „Pravda je semantická kategória. Týka sa vzťahu našich teórií k tomu, čo tieto teórie odrážajú. Straníckosť je pragmatická kategória. Týka sa postoja človeka k týmto teóriám. Tu teda nevzniká žiadne protirečenie, pretože pravda a straníckosť predstavujú rozličné roviny. Stranícki môžu byť iba ľudia, triedy; atď.“⁴

Príspevok F. Fiedlera a F. Moceka⁵ kriticky hodnotí doterajšiu prácu na filozofických otázkach prírodných vied. Autori sú toho názoru, že táto práca príliš uviazla v „ontologických“ a kategóriálnych výskumoch. Napriek tomu s doterajším systémom kategórií v dialektickom materializme možno prírodné vedy len ilustrovať alebo schematizovať. Vďaka týmto postupom sformulovala sa akási marxistická naturfilozofia. Dostal je však nie jasné, či to má byť teória medzi špeciálnymi prírodovedeckými poznatkami a medzi filozofiou alebo populárny výklad obrazu sveta, ako sa javí vo výsledkoch prírodných vied. Fiedler a Mocek sú presvedčení, že tou mierou, akou prírodné vedy prostredníctvom svojich špecifických pojmov a teórií dokážu vyjadriť objektívnu dialektiku prírody, tou mierou existencia nejakej marxistickej naturfilozofie sa stáva anachronizmom.

Deformácie v ponímaní a riešení filozofických otázok prírodných vied boli podľa spomenutých autorov podmienené aj tradičnou definíciou predmetu marxistickej filozofie ako vedy o najvšeobecnejších zákonoch prírody, spoločnosti a myslenia. Tu korení

² Tamže, 1473.

³ G. Klaus, *Ist Philosophie, sind Philosophen erforderlich?* DZfPh 1964, 3, 325—336.

⁴ Tamže.

⁵ Frank Fiedler — Reinhard Mocek, *Zur marxistischen Philosophie als „ars inveniendi“ im System der Wissenschaft*, DZfPh 1964, 5, 612—625.

jednostranná orientácia na ontologickú problematiku. Teória poznania, ktorá z celej filozofie najviac interesuje prírodovedcov, sa nerozvíjala, alebo ak, tak poväčšine iba ako veda o zákonoch myslenia. Bola tu zrejماً tendencia k psychologizácii teórie poznania. „V skutočnosti teória poznania nemá nič dočinenia s myslením samým osebe, ani so sférou ideálneho samou osebe, ale so vzťahom materiálneho a ideálneho, s ideovým osvojením si skutočnosti, predpokladom čoho je jej praktické osvojenie, teda so vzťahom subjekt—objekt, pochopeným ako spoločenský a historický proces.“⁶

Vedecko-technická revolúcia urýchli proces diferenciacie a integrácie vied a vyvolá tak potrebu znova premyslieť postavenie filozofie v systéme vied. Ak platí Engelsova téza, že materializmus s každým novým epochálnym objavom dostáva novú podobu, potom to zaväzuje aj dialektický materializmus. So zmenou formy, pravda, nastane aj zmena funkcie. Celá táto tendencia vo vývine prírodných vied a filozofie si vyžaduje venovať mimoriadnu pozornosť otázkam teórie poznania a metodológie vied.

Alfred Kosing sa vo svojom príspevku⁷ nezaobera natoľko vzťahom filozofie a vedy ako skôr predmetom a štruktúrou marxistickej filozofie. Avšak východiskom jeho úvah je práve konštatovanie, že medzi tradičným poňatím predmetu filozofie a deformáciami v jej vzťahu k vede je zrejماً súvislosť. Jeho úvahy vyúsťujú v konkrétnom návrhu na štruktúru marxistickej filozofie, ktorý však v nemnohom prekonáva tradičné poňatie.

Bodo Wenzlaff⁸ sa sústreďuje na preskúmanie vzťahu filozofických a špeciálnovedných teórií z hľadiska subordinácie a koordinácie. Dokazuje, že dogmatizmus pokladal tento vzťah za typ subordinácie. Filozofia sa pokladala za systém večných pravd, ktoré vývin ostatných vied môže len potvrdiť, nie vyvrátiť, ani zmeniť. Podľa Wenzlaffa všeobecné zákonitosti špeciálnych vied nie sú podriadené filozofickým, ale predstavujú osobitný stupeň na vzostupe ku všeobecnému. Pripúšťa, že filozofické poznatky možno formulovať pomocou abstrakcie z výsledkov prírodných vied, avšak nemožno ich pokladať za zovšeobecnenia v bežnom zmysle slova. Ide o dve rozličné roviny poznania, ktoré si práve preto vyžadujú aj rozličnú metodológiu.

Fyzik Ernst Schumtzer⁹ vyslovuje súhlas s názormi M. Steenbecka. Hlavné príčiny deformácií vo vzťahu filozofie a iných vied vidí v tom, že do prírodných vied zasahovala dogmatická doktrinárska filozofia, ako aj v tom, že sa politickou mocou potláčal rozvoj niektorých vied, ako teória relativity, kvantovej mechaniky, kybernetiky, genetiky a iných. Literatúra z obdobia kultu osobnosti v oblasti prírodných vied a filozofie nemá úroveň, je temer napospol veľmi primitívna a vyvolala u prírodovedcov skôr pochybnosti než dôveru k dialektickému materializmu.

S Kosingovým názorom na štruktúru marxistickej filozofie polemizuje Günter Kröber.¹⁰ Bližšie analyzuje najmä oprávnenosť existencie tzv. marxistickej teórie prírody (Naturtheorie) a v súvislosti s tým vyjadruje svoje stanovisko k návrhu niektorých sovietskych filozofov na ustanovenie tzv. dialektiky prírody ako samostatnej filozofickej disciplíny.¹¹ Podľa G. Kröbera tak priebeh sovietskej, ako aj nemeckej diskusie jasne

⁶ Tamže.

⁷ A. Kosing, *Gegenstand, Struktur und Darstellung der marxistischen Philosophie*, DZfPh 1964, 7, 781—807.

⁸ Bodo Wenzlaff, *Zum Verhältnis von Philosophie und Einzelwissenschaften*, DZfPh 1964, 7, 863—873.

⁹ E. Schumtzer, *Einzelwissenschaft und Philosophie in der Sicht eines Physikers*, DZfPh 1964, 9, 1112—1115.

¹⁰ Günter Kröber, *Die „Naturdialektik“ — eine selbständige philosophische Wissenschaft?* DZfPh 1964, 12, 1488—1494.

¹¹ Pozri M. N. Rutkevič — G. V. Platonov, *O dialektike prírody kak filozofskej nauke*. Voprosy filosofii 1963, 3. Okrem toho kriticko-informatívny prehľad o sovietskej diskusii

potvrďuje, že nejde natolko o vybudovanie zvláštnej filozofickej teórie prírody, ako skôr o tvorivú úpravu vzťahov medzi marxistickou filozofiou a prírodnými vedami, kde by sa využilo celé bohatstvo svetonázorových, gnozeologických a metodologických poznatkov filozofie. Jednostranná ontologická orientácia na „dialektiku prírody“ odvádza pozornosť od hlavných otázok.

Snáď najviac podnetov k takej tvorivej úprave vzťahov, o akej hovorí Kröber, prináša stať H. Laitka.¹² Podľa neho riešenie filozofických otázok prírodných vied vstupuje do novej etapy, keď je potrebné nanovo zväziť ich miesto v systéme vied ako aj logickú štruktúru celej oblasti.

Podobne ako niektorí sovietski autori, aj H. Laitko vychádza z toho, že medzi filozofickým a prírodovedeckým systémom pojmov je dištancia, ktorá nedovoľuje bezprostredné „využitie“ všeobecno-filozofických téz pre riešenie problémov prírodných vied, ak sa nechceme obmedziť na triviality alebo ak pod riešením nechceme rozumieť holú ilustráciu. Ak však autori projektu „dialektika prírody“ videli v tejto disciplíne sprostredkujúci článok, ktorý sa od oboch sprostredkovaných stránok líši len stupňom všeobecnosti, resp. rozsahom pôsobnosti im vlastných zákonov, H. Laitko na rozdiel od nich kladie dôraz na *logické* sprostredkovanie.

Filozofická analýza prírodovedeckého problému začína obyčajne jeho konfrontáciou so všeobecnými filozofickými tézami. Nejde tu však nasrže o nejakú subsumáciu, ale o proces aktívneho vzájomného prenikania oboch stránok. A ohniskom, centrom tohto vzájomného vplyvu je práve oná oblasť zvláštneho. Zatiaľ sa táto oblasť zreteľne nevyčlenila, nesformovala. No vzájomný vplyv prírodných vied a filozofie v určitom štádiu vytvorí jasne štrukturovanú sieť pojmov, ktorá časom nadobudne relatívnu samostatnosť. Povaha tohto systému pojmov bude v rozhodujúcej miere determinovaná práve filozofiou. Ide teda nesporne o oblasť filozofickú, a nie o nejaký druh neutrálnej teórie, ktorá by vznikla bežným zovšeobecnením faktov prírodných vied nezávisle od filozofie.

H. Laitko nesúhlasí s názormi G. V. Platonova a N. N. Rutkeviča, podľa ktorých predmetom „dialektiky prírody“ majú byť všeobecné zákony prírody. Oblasť zvláštneho musí vzniknúť z dialektického neaditívneho vzájomného vplyvu prírodovedeckých a filozofických poznatkov a to znamená, že nikdy ju nebude možné bezo zvyšku rozložiť, zdôrazňuje Laitko. Niektorí účastníci diskusie sa chcú vyhnúť jednostranne ontologickému poňatiu filozofických otázok prírodných vied, aké implikuje „dialektika prírody“, a dávajú prednosť akoby širšiemu termínu „naturfilozofia“. Avšak podľa Laitka, aj keď pripustíme, že tento termín by bolo možné oslobodiť od metafyzického balastu, predsa len implikuje falošnú predstavu, akoby sama príroda bola predmetom skúmania, a nie komplex vzťahov príroda—prírodné vedy. Preto sa radšej prikláňa k trošku síce farba- vému, ale zatiaľ najvýstižnejšiemu označeniu tejto oblasti zvláštneho: filozofické otázky prírodných vied.

Pokiaľ ide o miesto filozofických otázok prírodných vied v systéme filozofie, H. Laitko je toho názoru, že ak jadro filozofie tvorí dialektický a historický materializmus, potom diskutovaná oblasť zvláštneho bude patriť nesporne k periférnym disciplínam. Predpokladá, že táto disciplína bude mnohostrannými spojeniami späť tak so štrukturovaným jadrom filozofie, ako aj s inými periférnymi disciplínami. Pri hľadaní pozitívneho riešenia môžu aj v budúcnosti vzniknúť rozličné zjednodušujúce schematické predstavy, ktoré bude treba prekonávať. V súčasnosti ide predovšetkým o vyvrátenie

je v článku E. Filovej *Problém dialektiky prírody ako zvláštnej filozofickej disciplíny, Otázky marxistickej filozofie* 1964, 6, 547—551.

¹² Hubert Laitko, *Zum Standort der Disziplin Philosophische Probleme der Naturwissenschaft in der marxistischen Philosophie*, DZfPh 1965, 3, 343—356.

názoru, akoby filozofické otázky prírodných vied boli konkretizáciou dialektického a filozofické otázky spoločenských vied konkretizáciou historického materializmu.

V závere svojej state H. Laitko zdôrazňuje, že v diskusii pretraktované aspekty filozofických otázok prírodných vied — to znamená gnozeologické, metodologické a ontologické aspekty — pokladá za užšie vymedzenie ich predmetu. Filozofická problematika prírodných vied je mnohostranná a treba ju chápať ako komplexný fenomén. Dosiaľ sa nevenovala pozornosť mnohým významným otázkam, ako sú napr.: prírodné vedy ako výrobná sila, prírodné vedy ako oblasť spoločenskej aktivity, prírodné vedy ako poznávací proces a iné.

Staťou H. Laitka fakticky končí diskusia, aj keď ju táto stať v nijakom zmysle neuzaviera. V ďalších číslach síce ešte boli publikované články, ktoré sa dotýkali filozofických otázok prírodných vied, no neboli to už bezprostredne príspevky do diskusie a nemali ani tú priebojnosť a myšlienkový náboj ako spomínané vystúpenia.

Diskusia nemeckých marxistických filozofov prebiehala temer súčasne s diskusiou sovietskych filozofov, ktorú článkom o dialektike prírody ako samostatnej filozofickej disciplíne otvorili M. N. Rutkevič a G. V. Platonov.¹³ Vzhľadom na to, že v oboch diskusiiach šlo o ten istý problém — vzťah filozofie k prírodným vedám — majú obidve hodne spoločných čít. Napriek tomu však sú tu aj určité zvláštnosti, ktoré sú v istej miere podmienené povahou a postavením otázky v otvárajúcich statiach, ale zrejme aj inými faktormi.

Projekt „dialektiky prírody“ ako samostatnej filozofickej disciplíny sám osebe je jedným článkom v reťazi tradičných ontologických tendencií v riešení filozofických otázok prírodných vied a už preto neposkytoval dostatočne širokú bázu pre všestranné posúdenie týchto otázok a ich miesta v systéme filozofických disciplín. Úzky rámec alternatívy áno—nie prekročili len tí autori, čo sa snažili hlbšie, najmä metodologicky zdôvodniť svoje odmietavé stanovisko.

Zatiaľ úvodná stať M. Steenbecka postavila vzťah filozofie a prírodných vied na nepomerne širší základ, a dala tým celej diskusii podnety k všestrannejšiemu posúdeniu. Najmä dva momenty sú charakteristické tak pre úvodnú stať, ako aj pre celú diskusiu: kritický postoj k dogmatickým deformáciám a ním podmienená tendencia vypracovať také pozitívne návrhy na riešenie, vytvoriť taký základ pre spoluprácu filozofie a prírodných vied, aby v budúcnosti k takým deformáciám nedošlo.

To neznamená, že všetky názory a návrhy sú nesporné, správne či úplne prijateľné alebo že by v nich neboli stopy tradičných myšlienok. Napokon ani autori sami ich iste za také nepokladajú — veď preto ich dávajú do diskusie. Sústredili sme sa v tomto informatívnom prehľade predovšetkým na tie podnety z diskusie, ktoré prinášajú v určitom zmysle nový, svieži pohľad na problematiku, ktoré sa snažia prekonať tradičný ontologický prístup a naznačujú východisko z neho. Treba však súčasne povedať, že v danom období (rok 1964 a začiatok r. 1965) ani nevystúpili v diskusii autori, ktorí by svoj príspevok boli zamerali proti tejto celkovej antidogmatickej tendencii.

Ukazuje sa — a aj táto diskusia to potvrdzuje — že ani v jednej filozofickej disciplíne nemožno „usporiadať pomery“ nejak lokálne, izolovane, autonómne, lebo všetky sú späté a vzájomne sa podmieňujú. Ale práve preto ani platnosť a význam sviežich myšlienok v jednej oblasti — v našom prípade v oblasti filozofických otázok prírodných vied — sa neobmedzuje na samu túto oblasť, ale prispieva k obrodnému procesu v celej filozofii. Škoda len, že táto tendencia bola v ďalších číslach nemeckého filozofického časopisu akosi prítlmená.

¹³ Pozri poznámku č. 11 v tejto stati.